

O`QUVCHILAR TAFAKKURIDA MUSIQA ORQALI MA`NAVIY AXLOQIY TARBIYANING AHAMIYATI

Ruzmetova Xilola Abdushoripovna

Nizomiy nomidagi TDPU, Umumiy pedagogika kafedrasida dotsenti, pedagogika fanlari nomzodi

Annotatsiya: Milliy ma`naviyatimiz rivojida, axloqiy tarbiyada musiqaning muhim o`rni, ta`siri kuchi, musiqa, bolalarning his- tuyg`ularini mayinlashtirishi, musiqa inson qalbini yumshatishi, unda iymonga dalolat etuvchi mehr-muhabbat va rahmdillik tuyg`ularini uyg`otishi, musiqa tarbiyasi metodikasi tarbiya muassasalarida nafosat, musiqashunoslik fiziologiya, ruhshunoslik fanlarining umumlashtirilgan tajribalariga tayanishi, musiqa tarbiya metodikasi ayniqsa nafosat musiqashunoslik fanlari bilan o`zviy bog`liqligi kabi masalalar yoritilgan.

Kalit so`zlar: Milliy ma`naviyat, milliy musiqa, tarixiy taraqqiyot, g`oyalar vatashunchalar, milliy tiklanish, qadriyat, ijtimoiy munosabat, yuksak tuyg`ular, musiqata`limi-tarbiyasi, urf-odatlar.

O`zbek xalqi jahon tarixiy taraqqiyotiga o`zining qadimiy ilm-fani, adabiyoti, san`ati va madaniyati bilan ulkan hissa qo`shgan buyuk millatdir.

Milliy tiklanish juda keng, chuqur, murakkab tarixiy jarayon bo`lib, u millatimiz hayotining hamma sohalari – iqtisodiyotini, siyosatini, ma`naviyatini, ilm fan, til tarix, urf-odatlar, hunarmandchilik, me`morchilikni ham, inson kamoloti bilan bevosita daxldor barcha masalalarni ham qamrab oladi.

Milliy ma`naviyatimiz rivojida musiqa ham muhim o`rin tutadi. Milliy musiqa san`atining eng qadimiy va shu bilan birga, xalq ommasiga keng tarqalgan, uning turmushiga chuqur singib ketgan sohalardan biridir. Musiqa ham real voqelikni aks ettiradi. Musiqaning milliy ma`naviyatimizga ta`sir kuchi shu qadar kattaki, uning yordamida bemorlarni davolash mumkinligini fan allaqachon isbot qilgan¹.

Xususan, milliy madaniyatda musiqa yuksak tuyg`ular, zavq-shavqli g`oyalar olamini ochib beradi. Odamlarni ma`naviy jihatdan boy, sof barkamol qiladi.

Bola hali qo`liga qalam ushlashni, o`qib yozishni bilmagan vaqtdayoq musiqani his qila oladi. Ko`pincha shu dastlabki taassurotlar musiqaga bo`lgan munosabatlarning shakllanishiga ta`sir qiladi. Shuning uchun umumiy ta`lim maktablarini isloh qilishning asosiy yo`nalishlarida musiqa ta`limiga ham e`tibor berilgan. Musiqa, avvalo, bolalarning his-tuyg`ularini mayinlashtiradi. Musiqa asarlarini his etish kabi ularda ko`pgina insoniy fazilatlarni uyg`otadi. Albatta, insoniy fazilatlarni kamol toptirishda adabiyot, tarix, sport va boshqa sohalar katta o`rin tutadi. Binobarin, nazm va musiqa doimo yonma-yon yashaydi. Tabiat ta`surotlari ostida tug`iladi, qolaversa, bog`cha va maktabda shakllanib boradi. Musiqa darslari o`quvchilarni faqatgina nafosat jihatdan emas, balki keng ma`noda ma`naviy-axloqiy jihatdan ham tarbiyalaydi. Avlodlar avlodga o`tib kelayotgan, ne-ne zamonlar zayliga bardosh berib, xalqning orzu-armonlari, o`y – intilishlarini mujassam etgan kuy – ko`shiqlarimiz, maqomlarimiz barcha turdagi maktablar, pedagogika institutlari dasturlaridan kengroq joy olsa yaxshi bo`lar edi².

Zamonamizning zabardast yozuvchisi, jahonga mashhur adib Chingiz Aytmatov «Kunda» romanida yozadi: «hayot, o`lim, muhabbat, shavq va ilhom hammasini musiqa aytadi, zotan, biz musiqa vositasida eng oliy hurlikka erishamiz, bu hurlik uchun ongimiz yorishgan zamonlardan boshlab, butun tariximiz davomida kurashganmiz, lekin unga musiqadagina erishganmiz».

Xalqimiz yaratgan musiqa durdonalari, har soniyada - tarbiyada, mehnatda, ijtimoiy munosabatda ma`lum darajada o`z fidoiysini topadi. Milliy musiqa atrofdagi hodisalarni go`zallikni idrok etishga va qadrlashga o`rgatadi, nozik did va hur fikr bilan qurollantiradi, ma`naviy olamni kengaytiradi. Shu bois musiqani tilsiz falsafa deb bejiz aytishmagan .

Musiqa inson qalbini yumshatishi, unda iymonga dalolat etuvchi mehr- muhabbat va rahmdillik

¹ Akbarov I.A. «Musiqa lug`ati». G`ulom nomidagi adabiyot va san`atnashriyoti. 2017. 64-b.

² Mironov N. «Muzika uzbekov». O`zbekiston davlat nashriyoti. Samarqand.2019. 28-b.

tuyg'ularini uyg'otishi mumkin. Shu bilan birga, maqomlar mazmunida buyuk davlat mafkurasiga muvofiq bo'lgan tasavvuf ta'limoti g'oyalarini badiiy ifoda etish vazifasi ham qo'yilgan. Tabiiyki, ushbu murakkab ilmiy masalalarni tadqiq etish har tomonlama yetuk musiqashunosolimlar zimmasiga yuklatilgan.

Inson tarbiyasi, kamoloti, har qanday jamiyatning eng dolzarb muammolaridan biri bo'lib kelgan. Chunki jamiyatning shakllanishi, rivojlanishi, ravnaq topishi shu jamiyatdagi tarbiyasiga bog'liq.

Tarbiya bu shaxsni ijtimoiy iqtisodiy ishlab chiqarish munosabatlariga tayyorlash maqsadida uning ma'naviy va jismoniy rivojlanishiga muntazam ravishda ta'sir etib borishdan iborat bo'lgan uzluksiz jarayon. Shunday ekan yoshlarga ta'lim-tarbiya berish, ularni mustaqilligimizni mustahkamlash yo'lida safarbar etish muhim misoldir. Mustaqil Respublikamizda ma'naviyat va madaniyat masalalariga alohida e'tibor berib kelinmoqda.

Shuni ta'kidlash lozimki, O'zbekistonda inson ma'naviy hayotini shakllantirish maqsadida musiqaning madaniy hayotga chuqurroq kirib borishida keng imkoniyatlar yaratilmoqda.

Bunda ma'naviyat va ma'rifat gazetasi markazi xalqaro madaniy – ma'rifiy aloqalar majmuasi kabi ijodiy muassasalarning tashkil etilishi bastakorlar uyushmasi va jamiyatdagi ijodiy siljishlar «O'zbekiston vatanim manim» nomi bilan mamlakatimizda o'tkazilgan an'anaviy tanlovlar madaniy ma'rifiy islohotlarni amalga oshirishda metodlar qo'llanmoqda. Qadimiy va boy tajribaga ega o'zbek milliy musiqa madaniyati istiqbolini amalga oshirish ta'lim tarbiya ishlari bilan shug'ullanish maqsadida asrlar davomida rivoj topib kelganligini ta'kidlash joizdir. Bu maktablarda musiqa ta'limi-tarbiyasi bevosita oshirib borilgan. Ushbu maktablarning faoliyat mazmunida insonni dunyoga kelishidan kamol topib butun umri davomida musiqa haqiqiy ma'nodagi tarbiya vositasiekanligi o'z ifodasini topgan³.

Musiqaning so'z san'ati va adabiyoti bilan o'zviy holda bog'lab o'rganilganligi musiqa nomi va amaliyoti rivojida katta hissa qo'shadi.

Shaxs kamolotida musiqa tarbiyasini oshirish albatta ta'lim metodikasiga bevosita bog'liqdir. Musiqa tarbiyasi metodikasi fan sifatida tizimiga mansub bo'lib o'zining mustaqil o'rniga ega. Bu fan musiqa tarbiyasi metodikasi mazmuni, metodlarini yanada takomillashtirish maqsadida uning qonuniyatlarini o'rganadi. Musiqa tarbiyasi metodikasi tarbiya muassasalarida nafosat, musiqashunoslik fiziologiya, ruhshunoslik fanlarining umumlashtirilgan tajribalariga tayanadi.

Musiqa tarbiya metodikasi ayniqsa nafosat musiqashunoslik fanlari bilan o'zviy bog'liq. Nafosat nomi uning metodikasining asosini tashkil etsa, tarbiyaning mazmun va metodlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

O'quvchilarning kuylash faoliyatlaridagi muammolarni hal qilishda metodika, fiziologiya tadqiqotlariga tayaniladi.

Musiqa tarbiyasi metodikasining mohiyati musiqa san'ati hamda madaniyati o'sib kelayotgan yosh avlod uchun muhim ahamiyatga ega.

Bobokalonlarimizdan Abu-Nasr Al Farobiyning ma'rifat parvarlik g'oyalar tizimida bola, shaxsini tarbiyalashda musiqa san'atining roli maqsadi va vazifalari alohida e'tirof etiladi. Unda inson hayotida musiqaning jamiyati qayd qilinib, «Ey musiqa olami, yaxshiyamki sen borsan, agar sen bo'lmaganda insonning ahvoli ne kechar edi»- deya xitob qilinadi. Alloma Abu Ali Ibn Sinoning musiqiy ma'rifiy qarashlarida ham musiqa shaxsning ma'naviy va jismoniy madaniy tabiatiga ta'sir etuvchi qudratli vosita sifatida ta'rif beradi. Bolada juda yoshligidan boshlab musiqa hissiyotini tarbiyalash lozim, bu esa uning ruhiy holatini mustahkamlaydi degan g'oya ilgari suriladi. Alloma mashhur «Tibbiyot qonunlari» kitobida bolaning mijozini kuchaytirmoq uchun ikki narsani qo'llamoq kerak. Biri bolani sekin-sekin tebratish, ikkinchisi uxlatishtirish uchun odat bo'lib kelgan musiqiy allalashdir. Shu ikkisini qabul qilish miqdoriga qarab bolaning tanasi bilan ba'zan tarbiyaga va ruhi bilan musiqaga bo'lgan ehtiyoj hosil bo'lgan deb yozgan edi. Shunday qilib olimlar, mutafakkirlar musiqa nafaqat insonga samarali ta'sir etuvchi vosita balki o'z mohiyati, jamiyatdagi maqsad va vazifalariga ko'ra alohida bir fan sifatida tadbiiq etishga davrlar o'tib ularni tor fikrlarini ta'lim-tarbiyada tadbiiq etilib, ta'kidlaganidek ommaviy xalq musiqa pedagogikasining vujudga kelishida asos bo'ladi. Ta'lim-tarbiya uslubiyoti maktablari tarkib topib rivojlanib bormoqda. Hozirgi

³ Процессы реформирования системы музыкального образования. Т., 2009. 92-б.

davrda shaxs ma`naviyatini tarbiyalash vazifasi maktabda musiqa ta`lim tarbiyasi ishlarini sifatli bosqichga ko`tarishni taqozo etadi. Bugungi kunda musiqa, ta`lim tarbiyasining maqsadi va vazifalari nihoyatda muhim.

Musiqa ta`lim-tarbiyasining maqsadi va avlodni musiqa me`rosimizga vorislik qiladigan hamda umumbashariy musiqa merosimizga vorislik qila oladigan yosh qadrlaydigan madaniy inson sifatida voyaga yetkazishdan iborat, buning uchun har bir o`quvchining musiqa bo`lgan iqtidorlarini rivojlantirib, musiqa san`atiga mehr va ishtiyoqini oshirish musiqadan zaruriy bilim va amaliy malakalar doirasini tarkib toptirish, iqtidorli o`quvchilarning musiqiy rivojlanishlari uchun zaruriy shart sharoitlar yaratib berish maktab musiqa ta`limi tarbiyasining asosiy vazifasidir.

Musiqa ta`lim-tarbiyasining maqsad va vazifalari amalga oshirish maktabdagi musiqa darslariga bevosita bog`liq.

Musiqa ta`lim tarbiyasining konsepsiyasida maktabda musiqa fani boshqa fanlar qatori o`ziga xos ahamiyat kasb etadi. Musiqa ta`limini sifatli bosqichga ko`tarish uchun maktabda teng huquqli fan hisoblanadi. Bu esa hozirgi zamon o`quvchisidan dars mashg`ulotlariga ijobiy munosabatda bo`lishi, o`quvchilar musiqiy faoliyatlarini oshirishni to`g`ri tashkil etish va boshqarish faollikni talab etadi. Musiqa dars mashg`uloti sifatida o`ziga xos xususiyatlarga ega. Bu xususiyatlarni esa har bir o`qituvchi bilishi kerak.

Birinchi dan musiqa tarixi nazariyasi ijrochilikka doir turli namunalardan ayrim mashqlari, musiqa savodi mashg`ulotlari, musiqa tinglash, musiqa ta`limi va adabiyoti, bolalar cholg`u asbobida chalish, ritmik harakatlar bajarish elementlari, musiqada ijodkorlar faoliyatlaridan iborat darslar kiradi.

Ikkinchi musiqa boshqa san`at turlaridan o`zining ifoda vositalari ya`ni «tili» bilan farq qiladi. Agar badiiy adabiyot so`z bilan tasviriy san`at bilan, raqs badiiy harakatlar bilan ifodalansa, musiqiy tovushlaridan vujudga kelgan ohangvositasidan foydalaniladi.

Uchinchi dan musiqa bolalarda faol hissiy ta`sir ko`rsatadi, ijobiy ko`rsatmalar, kechinmalar uyg`otadi. Umumiy o`rta ta`lim maktablarida musiqa madaniyati fani bo`yicha dasturi bir dars o`zida ta`limning musiqa tinglash, jamoabo`lib kuylash, musiqa savodxonligi bolalar cholg`u asboblari va ritmik harakatlar bajarish musiqa ijodkorlari kabi bosqichlar bir biri bilan bog`lanib yaxlit holda amalga oshirilishi nazarda tutilishi kerak. Zamonaviy mashg`ulotlardan musiqa idroki yetakchi faoliyat sifatida muhim rol o`ynaydi.

Chunki bu bosqichda o`quvchilar faoliyatida ko`proq o`yin xususiyatlari bo`lib turadi. Shunday qilib ta`lim va tarbiyaning maqsad va vazifalari to`lalgicha amalga oshiriladi. Bu jarayonlarni ilmiy uslub jihatdan yetakchi darajada ta`minlash, milliy musiqa ta`lim mazmunini anglash kabi muhim tadbirlar, shubxasiz musiqa tarbiya samaradorligini oshirishga imkon beradi. Bu esa musiqani maktab hayotida o`quvchilar qalbida keng o`rin egallashi va ularning ma`naviyatini shakllantirishga samarali ta`sir ko`rsatadi.

Adabiyotlar

1. Akbarov I.A «Musiqa lug`ati». G`ulom nomidagi adabiyot va san`atnashriyoti. 2017.
2. Mironov N. «Muzika uzbekov». O`zbekiston davlat nashriyoti. Samarqand.2019.
3. Процессы реформирования системы музыкального образования. Т., 2009.
4. <http://Portasound.ru/music-search/musiqa-olami>
5. www.zivonet.uz